

Sélei Nóra

Professzornők a debreceni egyetemen¹

Távolinak tűnik már az az idő, amikor kékharisnyának gúnyolták azokat a nőket, akik az intellektuális gondolkodás, a tudomány, az irodalom, a filozófia iránt is érdeklődtek, mi több, bele is tudtak szólni az efféle társalgásba, hiszen napjainkban már természetesnek hat, hogy az egyetemeken a hallgatók legalább fele nő, és az is egyre elfogadottabb, hogy az egyetemi oktatók között is egyre növekszik a nők száma. Nem régóta van azonban ez így: saját hallgatókoromból tisztán fel tudom idézni, hogy a két szakomon (magyar és angol) hány női oktató volt: összesen négy, közülük egy óraadó (fő állásban könyvtáros); a három főállású oktató közül ketten az én egyetemi éveim alatt kerültek állásba tanársegédként, azaz emlékeim szerint tanulmányaim megkezdésekor csak egy főállású női oktató volt, ő adjunktusként dolgozott. Ez nyilván nagyon szűk keresztmetszetű „statisztika” abból az időszakból, sőt, talán inkább szubjektív tapasztalat, azonban jó okom van feltételezni, hogy hasonló arányban voltak jelen a női és férfi oktatók abban az időszakban a mostani DE-t alkotó egyetemeken. Ha elsőéves egyetemistaként körbejártam volna az akkori – most a Debreceni Egyetemhez tartozó – különálló egyetemeket, a Kossuth Lajos Tudományegyetemet (KLTE), a Debreceni Orvostudományi Egyetemet (DOTE) és a Debreceni Agrártudományi Egyetemet (DATE), összesen három professzornővel találkozhattam volna: Ladányi Józsaival és Balogh Évával a DOTE-n és Székyné Fux Vilmával a KLTE Természettudományi Karán. Márpedig nem östörténetről beszélünk, hiszen 1979-ben kezdtem meg egyetemi tanulmányaimat.

Mint azt a mindennapi tapasztalat, de a statisztikák is mutatják, ilyen szempontból sokat változott a Debreceni Egyetem az elmúlt évtizedekben. Egy, a DE

¹ Köszönöm Bazsa Györgynek, hogy felkért ennek a cikknek a megírására. Szintén köszönöm kitarató türelmét, amellyel a cikk elkészültét követte. És még hálásabban köszönöm mindazt a statisztikai adatot, amelyet rendelkezésemre bocsátott az íráshoz.

Esélyegyenlőségi Tervében² található, a 2013. november 27-i állapotot tükröző táblázat részadatait összeadva azt látjuk, hogy az 1378 egyetemi és főiskolai oktató közül 529 nő, ami 38%-os arány. Ennek alapján akár azt is mondhatjuk, hogy a Debreceni Egyetemen megvan az a bizonyos, a szociológusok által a kritikus tömeghez szükségesnek tartott egyharmad, amely képes arra, hogy egy társadalmi intézménynek megváltoztassa a szerkezetét vagy az arról való gondolkodást – ez esetben azt, hogy a tudományos-kutatói-oktatói pálya, azon belül pedig a professzori beosztás mennyiben van a férfiakra és/vagy a nőkre szabva.³ Vannak azonban fenntartásaim, hogy a 38%-nyi női oktató valóban kritikus tömeget jelent-e ebből a szempontból.

Szeretjük azt gondolni, hogy az egyetemi-kutatói pálya egyértelműen értékelvű, ahol nem számít az, hogy nő vagy férfi ért el bizonyos eredményeket. Viszont – mivel a tudományosság évszázadokon keresztül a férfiak privilégiuma volt (sokáig a tanulás is, nemcsak az oktatás) –, mint pszichológiai kutatások is megerősítik, még mindig a férfiaknak lejt a pálya. A Yale Egyetemen végzett kutatás szerint például egy pályázati bizottságban dolgozó egyetemi oktatók – férfiak és nők egyaránt – következetesen felülértékelték azokat a pályázatokat, amelyeken férfinév szerepelt, azokhoz képest, amelyeken női név volt található. Mint a kutatók megállapítják – és ezzel csak egyetérteni tudok –, nem tudatos nőgyűlöletről van szó, valószínűleg még csak nem is tudatos diszkriminációról,⁴ hanem a nőktől elvárt társadalmi szerepekről alkotott sztereotípiák hatásáról,⁴ azaz a kulturális tudattalan működéséről, amelyet befolyásolnak szocializációnk rejtett tantervei. Ebből a szempontból azonban már talán kevésbé lehet annyira egyértelműen kijelenteni, hogy a tudományos pálya és előmenetel kizárólag a meritokrácia elvein alapul. Ezért érdemes alaposabban végiggondolni azt a kérdést, hogy milyen helyzetben vannak az egyetemi környezetben (konkrétan a Debreceni Egyetemen) a nők, milyen modellek állnak előttük nyitva, milyen rejtett tanterveket tanulnak/ tanulunk meg ők/mi magu(n)k is minden bizonnyal oktatóként, kutatóként, és azok mennyire készítik/készítenek fel őket/bennünket arra, hogy a férfiakhoz hasonló pályáíveket képzeljenek/képzeljünk el magu(n)knak, és főleg, hogy járják/járjuk is be azt.

² Letölthető: <http://www.unideb.hu/portal/hu/node/47>; az Esélyegyenlőségi tervet a 2014. január. 1. és 2016. december 31. közötti hároméves időszakra fogalmazta meg az Esélyegyenlőségi Bizottság.

³ Jelen írásban nem kívánom körbejárni, hogy mit jelent szimbolikusan a professzori státus egy egyetem számára: ebben a tekintetben egyetértőleg és kimondatlanul is támaszkodom a Bazsa György cikkében leírtakra: Bazsa György: Professzori kinevezések metszetei a Debreceni Egyetem(ek)en. *Debreceni Szemle* 2014.3: 254–264. A professzornők helyzetének specifikumait tehát ebben a gondolati keretben fogom elemezni.

⁴ Forrás: http://mno.hu/magyar_nemzet_magazin/gyerekcipo-1302082

Nagyon fontos ugyanis – és nemcsak egyéni karrierambíciók miatt –, hogy nemtől függetlenül mindenki kihozhassa magából a lehetőségeket – nevezzük azokat tehetségnek, vagy tulajdonítsuk kitartásnak, akaraterőnek. Bazsa György vázoló írásában egy helyzetet, majd tesz fel egy kérdést: „Volt néhány példa arra, hogy kellő szenátusi támogatás híján nagydoktor kollégánkat egyetemi tanári kinevezés nélkül nyugdíjaztak. Felmerül itt is a kérdés: ilyen gazdagok (és igazságosak) vagyunk?” (Bazsa 2014: 257). Mutatis mutandis: olyan gazdagok vagyunk-e, hogy megengedhetjük magunknak, hogy a jelenlegi felsőoktatásban tanulók több mint felét kitevő nők szellemi potenciálját kihasználatlanul hagyjuk, amikor arról van szó, hogy tudományos pályára – vagy azon előre – lépnek? A statisztikai adatok ugyanis – kerekén 120 évvel azt követően, hogy 1895. november 18-án elfogadták a Wlassics Gyula nevével fémjelzett törvényt: „A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1895. évi 65.719. sz., a budapesti és kolozsvári egyetem tanácsához intézett leirata a nőknek a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályára léphetése tárgyában”⁵ – még 2015-ben is azt mutatják, hogy annak kell örülni: megindult valamiféle fejlődés, *kezd zárulni* a nők és a férfiak között a karrierolló. Erről számolt be Csépe Valéria, az MTA volt főtítkárhelyettese, akadémikus, aki a nők kutatásban és innovációban elfoglalt helyét vizsgáló Helsinki Csoport (*The Helsinki Group on Gender in Research and Innovation*) szakértői fórumának „első számú magyar delegáltja” is.⁶ A Csoport jelentése szerint a tudományos intézetekben „négy év alatt csaknem megduplázódott Magyarországon a vezető pozícióban lévő nők aránya, azaz a 2010-es 9 százalék 2014-re 17 százalékra emelkedett. Az uniós átlagnál gyorsabban nő hazánkban az esélyegyenlőségi tervet alkalmazó kutatási intézmények száma, a nők aránya pedig a férfiakét meghaladóan emelkedik a PhD-fokozatot szerzett kutatók körében is.” Csépe Valéria azt is hozzátette, hogy „ez utóbbi folyamatosan javuló statisztikai mutatóban minden bizonnyal része lehet annak az esélyte-

⁵ Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy összesen három kart nyitottak meg a nők előtt ekkor, és azt is feltételekhez kötötték, például a közoktatási miniszter engedélyéhez, illetve 1905 után bevezették, hogy csak jeles érettségivel lehetnek nők rendes hallgatók, miközben a férfiak esetében elég volt maga az érettségi ténye is. Forrás: Müller Ildikó: Vélemények a nők felsőfokú képzéséről a dualizmus korában. In: Gyáni Gábor, Nagy Beáta, szerk.: *Nők a modernizálódó magyar társadalomban*. Artemisz Könyvek (sorozatszerk.: Séllei Nóra). Debrecen, Csokonai, 2006. p. 224.

A nők jogi karra való beengedéséről az első világháború idején folyt nagyon érdekes vita Debrecenben, az akkor induló folyóirat, az *Egyetem* 1916. (I. évf.) 5-6-os, majd az 1916 (II.évf.) 3., aztán az 1917. (II. évf.) 4-5. számában.

⁶ Az eredményekről szinte szó szerint ugyanaz található ezen a két oldalon:

http://mta.hu/mta_hirei/zarul-a-karrierollo-emelkedik-a-phd-fokozatot-szerzo-es-a-vezeto-beosztasu-kutatonok-aranya-136672/ és <http://www.ng.hu/Tudomany/2015/08/03/Nok-a-tudomanyban>

remtő keretprogramnak is, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia indított 2009-ben. A program lényege, hogy az életkorhoz vagy a tudományos fokozat megszerzésének időpontjához kötött pályázatoknál a tíz éven aluli gyermekeket nevelő kutatóknak esetében gyermekenként két évvel kitolódik a korhatár. Ezt megelőzően a családos kutatóknak sokszor elvesztették az eredményes pályázás lehetőségét.

Semmiképp sem akarom lebecsülni ezeket az eredményeket és intézkedéseket, hiszen az utóbbiakkal a legteljesebben egyetértek, az pedig kiváló, hogy négy év alatt közel megkétszereződött a tudományos életben a vezető pozíciót betöltő nők aránya, mégis hozzáteszem, hogy a 2014-es 17%-kal a Helsinkii Csoport által vizsgált 29 európai ország között a 19. helyet foglaljuk el, lemaradva olyan régióknbeli országok mögött is, mint Lettország, Litvánia, Lengyelország, Csehország, Bulgária.⁷ A 17% azonban nemcsak más országokhoz képest elgondolkodtató: 17% ugyanis még mindig csak egyharmada az 50%-nak, márpedig a PhD-fokozattal rendelkezők fele nő. És hasonlóan aránytalan adatokkal találkozunk akkor is, ha nem a vezetői pozíciót vizsgáljuk, hanem az egyetemi oktatói hierarchia lépcsőfokait. Ilyen szempontból a professzornők aránya és helyzete valószínűleg csak a jéghegy csúcsa: ők azok, akik talán a legjobban láthatók, és egyúttal afféle lakmuspapírként talán láthatóvá teszik azt is, ami a felszín alatt van. A Debreceni Egyetemre kinevezett professzornők számának, a velük kapcsolatos adatoknak az elemzésével arra keresem a választ, hogy miképp pozicionálódnak a nők az egyetemi hierarchiában, vajon mik lehetnek a férfiakhoz képest aszimmetrikus elhelyezkedés okai, és azok figyelembe vételével talán lehet egy kicsit tudatosítani azt is, hogy sokszor jelentéktelennek tűnő gesztusok is azon rejtett tanterv részeivé válhatnak, mely a tudományt mint bourdieu-i értelemben vett mezőt jellemzi.

A Debreceni Egyetem kiemelt helyet foglal el a professzornők magyarországi történetének szempontjából, azzal büszkélkedhet ugyanis, hogy Magyarországon az első női magántanár éppen a jogelőd Tisza István Tudományegyetemen dolgozott. Ő Vendl Mária, mineralógus, és az Ásvány–Földtani Intézetben tanított 1930 és 1938 között, amikor is a saját kérésére nyugdíjazták.⁸ Tudomásom szerint azonban őt követően évtizedekig nem volt professzornő, és persze azt is hozzá kell tenni, hogy Vendl Mária „csak” az akkor igen cizellált professzori hierarchia „alján” helyezkedett el magántanárként, azaz óraadó volt. Az 1960-as évek elejétől kezdve azonban, ha még oly lassan is, elkezdődik a főállású pro-

⁷ Forrás: http://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/pub_gender_equality/she_figures_2015-leaflet-web.pdf#view=fit&pagemode=none

⁸ Balogh Margit, Palasik Mária, szerk.: *Nők a magyar tudományban*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2010. p. 716. Megjegyzés: az itt szereplő 1931-es adat minden bizonyára téves, mindenütt másutt 1930-at írnak.

fesszornők kinevezése, ahogy azt a következő táblázat tartalmazza (kinevezésük sorrendjében):

Név	tudományág	kinevezés éve
<i>Ladányi Józsa (†1985)</i>	sebészet	1962
<i>Székyné Fux Vilma (†2006)</i>	geológia	1974
<i>Balogh Éva (†1986)</i>	bőrgyógyászat	1978
Tamássy Lajosné	fizika	1982
<i>Zajác Magdolna (†2013)</i>	szemészet	1982
<i>Vértés Edit (†2002)</i>	nyelvészet	1984
<i>L. Nagy Zsuzsa (†2010)</i>	történelem	1987
Uray Éva	aneszteziológia	1989
Gergely Judith	gyógyszertan	1990
Horkay Irén	bőrgyógyászat	1992
Oláh Éva	gyermekgyógyászat	1992
Ádány Róza	népegészségügy	1993
Hegedűs Katalin	neurológia	1993
Kávai Mária	immunológia	1993
Matesz Klára	anatómia	1996
Farkas Etelka	kémia	1999
Novákné Rózsa Erzsébet	filozófia	2000
Rajnavölgyi Éva	immunológia	2000
Nagy Ágnes	fizika	2001
<i>Halász Katalin (†2003)</i>	irodalom	2002
Márton Ildikó	fogorvostudomány	2002
Zeher Margit	belgyógyászat	2002
Szondy Zsuzsa	biokémia	2003
Vibók Ágnes	fizika	2003
Agyagási Klára	nyelvészet	2004
Balázs Margit	népegészségügy	2005
Mikó Irén	sebészeti műtétan	2005
Bodolay Edit	belgyógyászat	2007
E. Kövér Katalin	kémia	2008
Remenyik Éva	bőrgyógyászat	2008
Kapás Judit	közgazdaságtan	2009
Dankó Katalin	belgyógyászat	2010

Papp Klára	történelem	2011
Pusztai Gabriella	pedagógia	2012
Szegedi Andrea	bőrgyógyászat	2012
Szilasi Mária	tüdőgyógyászat	2012
Nagy Noémi	kémia	2013
Séllei Nóra	irodalom	2013
Korponay Szabó Ilma	gyermekgyógyászat	2014
Tegyey Gabriella	irodalom	2014
Borbás Anikó	gyógyszerészi kémia	2015
Szűcs Gabriella	reumatológia	2015

Mint látható, a sort Ladányi Józsa (sebész) nyitotta 1962-ben, több mint két évtizeddel később, 1974-ben a Vendl Mária nyomdokain is járó Székyné Fux Vilma (geológus) következett, majd 1978-ban Balogh Éva (bőrgyógyász): ők azok hárman, akiket – hogy visszatérjek szubjektív nézőpontomhoz – elsőéves egyetemistaként professzori beosztásban láthattam volna. A nyolcvanas évek elejétől viszont egyértelművé vált, hogy a professzornőkkel is számolni kell, hiszen egyre ritkább volt az olyan év, amikor *ne* neveztek volna ki valakit:

Korcsoport	BTK	TTK	OK-ok	KTK	Össz
1961-1965	-	-	1	-	1
1966-1970	-	-	-	-	-
1971-1975	-	1	-	-	1
1976-1980	-	-	1	-	1
1981-1985	1	1	1	-	3
1986-1990	1	-	2	-	3
1991-1995	-	-	5	-	5
1996-2000	1	1	2	-	4
2001-2005	2	2	5	-	9
2006-2010	-	1	3	1	5
210-2015	4	2	4	-	10
Összesen	9	8	24	1	42

Eszerint a Debreceni Egyetem történetében eddig összesen 42 főállású professzornő kapott kinevezést. Sajnos közülük heten már nem élnek, de én a továbbiakban is ezzel a 42 fővel fogok számolni, mert úgy gondolom, hogy a pro-

fesszornők aránylag kis száma, illetve kinevezésük viszonylag kis időintervalluma miatt jobb, ha nem a 35, hanem a 42 fő adataival dolgozom.

Mit mutatnak a számok? Csépe Valériához hasonlóan örömmel lehet nyugtázni, hogy az idő haladtával, ha nem is teljesen lineárisan emelkednek a számok, de tendenciaként megállapítható a női professzorok számának fokozatos emelkedése. Ez a grafikon plasztikusan mutatja a növekedés mértékét:

Míg az első kinevezést (1962) követő körülbelül negyven év alatt, azaz az ezredfordulóig összesen 18 nőt neveztek ki professzornak (és még ezen belül is van egy markáns cezúra: a rendszerváltás éve, 1990, hiszen a múlt század utolsó egy évtizedében éppen annyi professzornőt neveztek ki, mint ahányat az azt megelőző harminc évben összesen), az ezredforduló óta eltelt tizenöt év alatt többet: 24-et (azaz, míg 1960 és 2000 között egy évre átlagban 0,45 kinevezés jut, 2001 és 2015 között 1,6, azaz majdnem négyszeres a növekedés). 2013 óta pedig már van egy női akadémikus is a Debreceni Egyetemen, E. Kövér Katalin kémikus személyében (aki a díj alapításának évében, 2013-ban az „Év női kutatója” címet is megkapta az egyetemen).⁹

⁹ A díszdoktorok (professor honoris causa) nem tartoznak ugyan szoros értelemben véve egy egyetem professzori karához, de mivel igen nagy megtiszteltetést jelent a cím, talán annak is jelzésértéke van, hogy a díszdoktorok között milyen arányban találhatók nők. A négy magyarországi tudományegyetem 1594 díszdoktora között 27 nő van (2%), ami kisebb arány, mint a Nobel-díjasok esetében (44/817, azaz 5,4%). Másutt nem nagyságrendileg ugyan, de némileg jobb az arány: például „[a] Bécsi Egyetem

Itt kell megjegyezni azonban, hogy a debreceni egyetemnek vannak olyan „egyetemi” karai (bár ez ma már nem jogi kategória), amelyeken eddig nem került sor professzornő kinevezésére. Ilyen az Állam- és Jogtudományi kar (ÁJK), az Informatikai Kar (IK), a Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és a Környezetgazdálkodási Kar (MÉK) és a Gazdaságtudományi Kar (GTK). Ez azt jelenti, hogy az ezeken a karokon 2015-ben dolgozó 36 professzor között egy nő sincs, és az ezekre a karokra eddig kinevezett összesen 65 professzor között soha nem is volt. [A GTK-n jelenleg van egy professzornő, de ő még a közelmúltban önállóságát elvesztő Közgazdaságtudományi Karon (KTK) kapott kinevezést.]

A kinevezések fenti számai már önmagukban is sokatmondóak, azonban érdemes mögéjük is nézni, annál is inkább, mert sokan még mindig fenntartásokkal viseltetnek a nők tudományos előmenetele iránt, és megkérdőjelezik a mögötte álló teljesítményt. A professzori előléptetésnek nem feltétele az akadémiai doktori fokozat (DSc), de a professzori habitus mércéje mégiscsak a DSc megléte vagy az azzal egyenértékű életmű.¹⁰ Ha ezt tekintjük mércének, akkor meg lehet állapítani, hogy a professzornők nem maradnak el a DE összprofesszori karának átlagától. A DE 42 professzornője közül ugyanis 33-nak (78,5%) van akadémiai doktori fokozata, az 1990 után kinevezett 33 professzornő közül pedig 29-nek (88%). Karokra lebontva némi eltérés mutatkozik az adatokban:

Karok	BTK	TTK	OK-ok	KTK	Összesen
DSc/kinevezés	9/9	7/8	17/24	0/1	33/42
DSc %	100%	87,5%	71%	0%	78,5%

Ezek az adatok többé-kevésbé szintén megfelelnek az összprofesszori kari adatoknak: az átlaggal gyakorlatilag azonos (össz: 79%; nők: 78,5). A BTK-n a DSc-vel rendelkező professzornők aránya jelentősen meghaladja az átlagot

1900 óta 226 (évi átlagban két) díszdoktor avatott (köztük 12, kb. 5% nő)” (v.ö.: Bazsa György: Tudományegyetemeink díszdoktorai. *Debreceni Szemle*. 2015. 2: 148–166. Hivatkozott oldalak: 159, 160.) A Debreceni Egyetem 275 díszdoktora között 6 nő van (2,2%); a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen és jogelődjén összesen 60 díszdoktori címet adományoztak; közöttük egy nő van: Szabó Magda (1,7%).

¹⁰ „A hazai tudományosságban fontos értékmérő a *Magyar Tudományos Akadémia doktora* cím (korábban a *tudomány doktora* fokozat) – röviden DSc vagy »nagydoktor« –, mivel azt országosan egységesen tervezett értékrend és eljárás alapján lehet elnyerni az MTA keretei között. Formálisan vagy jogszabályilag ugyan nincs kapcsolat a professzori kinevezés és a DSc cím között, de elég általános hagyomány és gyakorlat, hogy egyrészt igényes intézményeinkben az egyetemi tanári előlépés feltétele a DSc, másrészt a megszerzett DSc cím prejudikál a professzori címre.” (Bazsa 2014: 261)

(91%/100%), míg a TTK-n egyetlen DSc nélkül (elég korai időszakban) kinevezett professzornő csökkenti a nők átlagát, és a TTK-s professzornők kis számához (8) viszonyítva ez az egy „hiány” nagy különbséget jelent: 12,5%-ot (kari átlag: 99%, a nőké: 87,5%). Mi több, a jelek szerint nemcsak a nők között, hanem az egész karon ez az egyetlen DSc nélküli kinevezés: a TTK 66 professzorából 65-nek van DSc-je.¹²

Az orvoskarokra vonatkozó adatokat az említett statisztika elméleti intézetekre és klinikumra osztotta. A nőknél ezt nem tettem meg, így az összehasonlíthatóság kedvéért összevonom az erre vonatkozó adatokat: az orvoskarokhoz tartozó 129 professzor közül 99 rendelkezik DSc-vel, azaz 77%, amihez képest a nők 71%-a valamivel alacsonyabb. Hozzá kell azonban tenni, hogy a DSc nélküli kinevezések nagyobb része aránylag korai időszakra esik. (A KTK egyetlen adata statisztikailag nem mérhető, azzal nem foglalkozom.)

Az is fontos mérőszám – ha már összefüggést tételezünk fel a DSc és az előléptetés esélye között –, hogy mennyire korrelál a kettő a nők esetében. A professzornőknél 22 esetben 0, 1 vagy 2 év telt el a fokozatszerzés és a kinevezés között; egy esetben kinevezés 2 évvel megelőzte a fokozatszerzést (de az utóbbi feltételezhetően már folyamatban volt); 21 esetben a fokozatszerzés vagy ugyanabban az évben történt, mint a kinevezés, vagy pedig megelőzte 1-2 évvel. A DSc megszerzése és a professzori kinevezés között 10 esetben van két évnél nagyobb időkülönbség. Ezen esetek 40 százaléka az aránylag korai időszakra, az 1970-es, 80-as évekre esik; 10%-uk a 90-es évek második felére; 50%-uk viszont a 2000-es évekre. Nézzük az adatokat (évkülönbség; DSc/kinevezés éve; kar):

- 10 év (1977/1987; BTK)
- 8 év (1976/1984: BTK; 1982/1990: OK)
- 6 év (2002/2008; TTK)
- 4 év (1970/1974; 2009/2013: TTK)
- 3 év (1996/1999, 2004/2007 2007/2010, 2009/2012: mind: OK).

Az akadémiai doktori fokozattal rendelkező professzornők között arra is van egy példa, hogy valaki később szerezte meg a fokozatot, mint ahogy kinevezték (DSc: 2004, kinevezés: 1996), ami igen nagy lelkierőre vall.

További mutató lehet, hogy mely időszakban hány évesen kapták meg professzori kinevezésüket a nők:

Időszak	Létszám	Átlagéletkor
1961–1975	2	61
1976–1985	4	54,5
1986–1995	8	53,4
1996–2005	13	50
2006–2015	15	53,7

Míg a legkorábbi időszakban sokkal idősebb korban léptették elő professzorrá a nőket, a nyolcvanas évek óta – egy kis fluktuációval – gyakorlatilag stagnál a kinevezettek átlagos életkora, és nincs is nagy eltérés a férfiak kinevezési átlag-életkorához képest. Még inkább finomítja a képet azonban, ha karokra (tudományterületekre) lebontva is megnézzük, hogy hány évesen nevezték ki a professzornőket:

	BTK	TTK	OK-ok	KTK	Összesen
41–45	–	1	4	–	5
46–50	–	2	7	1	10
51–55	3	3	6	–	12
56–60	5	2	4	–	11
61–65	1	–	3	–	4
Kinevezési átlag-életkor (elhunytak nélkül):	55	50,5	52	47	52,1
Kinevezési átlag-életkor (elhunytakkal együtt):	56,7	51,5	52,3	–	53

Bár a táblázaton belül jelentős eltérések vannak aközött, hogy az egyes tudományterületeken hány éves korban lettek a nők professzorok (a TTK és a BTK korátalaga között 5 év eltérés van, míg az OK a kettő között helyezkedik el), a nők adatai – mint látni fogjuk – tudományterülettől függetlenül érdekes párhuzamokat mutatnak, és egyúttal eltérnek az összp professzori adatoktól. A fenti adatokat az összeset mutató grafikonnal (Bazsa 2014: 260) összevetve azt látjuk, hogy a BTK-n a legkisebb az eltérés az átlaghoz képest, hiszen a BTK-n 51–60 éves korban volt eddig a legtöbb kinevezés, nemtől függetlenül (az 51–55 éves kor közötti időszakban 13, 56–60 között: 14), tehát abban az időszakban, amikor a nők esetében is. A nők és az összes professzor kinevezéskori átlagéletkora között ugyanakkor a BTK-n 3 év különbség van. Ez a különbség annak tulajdonítható, hogy míg a BTK-n – ezek szerint – a férfiak között 35–50 éves kor között is nevezték ki 13 professzort, addig erre a nők között nem volt példa: a két legkorábban professzornak kinevezett bölcsész nő 52 éves volt az előléptéskor; legkésőbb pedig 65 évesen nevezték ki nőt a BTK-n. Igaz, a BTK-n a nők között 65 év feletti kinevezésre sem volt még példa (a férfiaknál 1).

A TTK-n a nők esetében a kinevezéskori életkor 41 és 58 év közé esik, ami nagyjából megfelel a TTK-s kinevezések átlagának, hiszen a 35–40 év közé eső eddigi 5, és a 61–65 közé eső 6 kinevezéstől eltekintve az összes többi (55) kinevezés is ebbe az időintervallumba esik. A különbség hasonló a BTK-éhoz: a

jelek szerint férfiakat korábban és később is kineveznek, mint ahogy az orvostudományi karokon is: bár a teljes professzori kart tekintve 35 és 65 éves kor közé esnek a kinevezések, a nők esetében 41 és 65 éves kor közé, hozzátevé, a kinevezések zöme mind összátlagban, mind a nőkre vonatkoztatva 46 és 55 éves kor közé esik. Míg azonban összátlagban az orvostudományi karokon a kinevezéskori életkor 49,4 év, a nőknél 52,3 év, azaz – bár ugyanabban az évtizedes intervallumban nevezik ki őket –, mégis van három évnyi eltérés. Ez a TTK-n összesen egy év (50,3; 51,2; de ha a nők között az elhunytakat nem tekintjük, akkor nincs is különbség: 50,5), míg a BTK-n szintén valamivel több mint három év (53,5; 56,7).

Összességében tehát részben azt figyelhetjük meg, hogy a nők esetében egy kissé későbbre tolódik az az életkor, amikor kinevezik őket, részben pedig kisebb az életkori szórása a kinevezéseknek (azaz ahogy a férfiak esetében a nőknél korábban is, de később is előfordulnak professzori kinevezések), aminek sokféle oka lehet. Annak, hogy a jelek szerint a férfiaknak nagyobb lehetőségük van a korai „kiugrásra”, mindenképpen része lehet akár az, hogy a férfiak helye másképp alakulhat egy szervezeti egységen belül, akár az, hogy esetleg gyerekvállalás miatt a nőknek más a pályáívíük.¹¹ A nők kései professzori kinevezésének hiánya is több mindennel összefügghet: sokáig eltért a nők és a férfiak nyugdíjkorhatára, ami torzította azt a perspektívát, hogy ki előtt milyen hosszú pálya áll, de az is lehet, hogy egyéb típusú „fénytörés” miatt az aránylag idősebb férfiakban még nagyobb lehetőséget láttak azok, akik előléptetésre javasolták őket (míg másokban viszont a későbbi „befutást” esetleg lemaradásként, megtorpanásként értelmezték). Arra a kérdésre viszont, hogy van-e megfelelés ilyen szempontból a nemek között, csakis kellő számú egyedi eset részletes vizsgálata alapján lehetne válaszolni.

Ugyanakkor viszont elgondolkodtató, hogy vajon a már említett szocializációs normák, a kulturális tudattalan mennyiben befolyásolják azt, hogy ki és milyen nemű az, akiről feltételezzük, hogy elért, vagy el tud érní szakmája csúcsára. Hiszen míg az idősebb férfi kulturálisan a bölcsességet, a tudást és a tekintélyt sugallja, addig az idősebb nő képzetéhez nem kapcsolódnak ilyen asszociációk. Márpedig a professzor képének alapvető eleme a bölcsesség, a tudás és a tekintély. Ahogy Gát Anna fogalmaz: „az autoritást a fehér, középkorú férfi rep-

¹¹ Ugyanakkor a professzornők – még most nem teljes – gyerekvállalási adatait nézve azt látjuk, és ezt többen szóban is megerősítették, hogy sokak számára elég könnyen összeegyeztethető volt a szakma és a család: hármuknak három gyermeke is van, és nagyon sok mindekinek van vagy két, vagy egy gyermeke. Ezt a megjegyzést természetesen annak tudatában teszem, hogy a gyermekvállalás mint specifikus női „probléma” eleve abból ered, hogy kultúránk hajlamos adottnak venni az anya elsődleges gondozói szerepét: férfi kollégáktól viszonylag ritkán szokták megkérdezni gyermekeik számát és azt is, hogy miképp egyeztetik össze a családot és a karriert.

rezentálja – őket látjuk a politikában, cégek élén, egyetemek élén. Egész egyszerűen a »fehér, ősz hajú bácsitól« fogadunk el utasításokat». Tisza Kata, a kor szerinti diszkrimináció, az „ageism” jelenségével foglalkozó kutató pedig hozzáteszi: „Azon felül, hogy a nők véleménye kevésbé számít [...], az idős nőké még inkább nem, míg a férfiak idős korukban lesznek követendő szellemi példák.”¹²

Ha ebből a perspektívából nézzük, akkor talán nem is meglepő, hogy a nők számára a professzori kinevezés szinte felér a híres-hírheft szociológiai fogalomnak, az üvegplafonnak az áttörésével,¹³ hiszen a professzori beosztás az oktatói hierarchia legfelső szintje, amely elvileg ugyanúgy csak egy újabb lépcsőfok, mint például az adjunktusi, valójában azonban elérése előtt ott lebeg a fellépni készülő nő feje felett egy üvegplafon, amely láthatatlan ugyan, de annál keményebb és annál komolyabb sérüléseket tud alkalmasint okozni. Az üvegplafonjelenségnek kulturális és pszichikai (avagy pszichoszociális) összetevői is vannak, amelyek együttesen jóformán megakadályozzák, de legalábbis megnehezítik ennek az utolsó lépcsőnek a megtételét. Ez nem jelenti azt, hogy az egyes oktatók ne éreznék hasonló akadályokat maguk előtt az „alsóbb” szinteken is az előléptetésekkor, azonban a vertikális hierarchia miatt az üvegplafon minden bizonnyal a professzori előléptetések során játssza a legfontosabb – de természeténél fogva többnyire láthatatlan – szerepet.

Mit is jelent ez a további statisztikákban, most már összehasonlítva a női és férfi professzori kinevezések arányát? Bazsa György összesen 305 professzonnal számol, akik közül 2014-ben 162 dolgozott aktívan – a 2015-ös kinevezésekkel ezek a számok 311-re, illetve 168-ra nőttek. A 42 professzornő a 311 főnyi összp professzorszámnak a 13,5%-át teszi ki; ha pedig csak az aktívakat vesszük figyelembe, akkor a nők létszáma 30-ra csökken (heten elhunytak, öten nyugdíjasok), ami a 168-nak 17,8%-a. Kétségtelenül javuló tendenciát mutat ez is, azonban mielőtt azt gondoljuk, hogy ez az arány korlátlanul nőhet (vagy legalábbis mindaddig, amíg el nem éri a női oktatók arányát, az írásom elején említett 38%-ot), érdemes megnézni az elmúlt évek statisztikáit arról, hogy milyen arányban kaptak nők és férfiak MAB-támogatást professzori előléptetésükhöz¹⁴:

¹² Forrás: [http://hvg.hu/plazs/20150910 Mindenkinek meg kellene halnia ha elmúlt](http://hvg.hu/plazs/20150910_Mindenkinek_meg_kellene_halnia_ha_elmult))

¹³ Ennek relevanciájáról a tudomány területén lásd a következő összefoglalót: <http://nol.hu/tud-tech/az-uevegplafon-attorese-1532885>

¹⁴ Tisztában vagyok vele, hogy a MAB-támogatás nem azonos a köztársasági elnöki kinevezéssel, azonban csupán minimális, statisztikailag inszignifikáns eltérést feltételezlek a MAB-döntések és a kinevezések között. A Debreceni Egyetemre kinevezett professzornők esetében például nincs eltérés az adott időszakban.

	Országosan			A Debreceni Egyetemen		
	Összes	Ebből a nők száma	A nők aránya (kerekítve, %)	Összes	Ebből a nők száma	A nők aránya (kerekítve, %)
2010	104	15	14	9	1	11
2011	97	24	25	10	1	10
2012	93	16	17	9	3	33
2013	80	18	23	8	2	25
2014	111	29	26	10	2 ¹⁵	20
2015	93	23	25	6	2	33
Összes	578	125	22	52	11	21

Ezek az adatok azt mutatják, hogy – bár a hat év átlagában mind országos, mind debreceni viszonylatban körülbelül húsz százalék a kinevezett professzor-nők aránya –, napjainkra némi arányeltolódás következett be a vizsgált időszak elejéhez képest: országosan az első három évben a női kinevezettek átlagszázaléka 18,7%, míg a második három évben 24,7%. A debreceni kinevezésszám nagyon alacsony: akár eggyel több kinevezett is megnövelheti több mint 10%-kal is a nők arányát, tehát az olykor kiugró 33%-ot fenntartásokkal kell kezelni. Ugyanakkor kétségtelen, hogy az első két év 10%-hoz közeli arányához képest a 3–6. évben 20–33%-ra „ugrott” a nők aránya. A kérdés az, hogy egy ilyen arány mire elég, mennyi idő alatt és mennyivel tudja növelni a professzornők arányát akár országosan, akár a Debreceni Egyetemen. Ez az új kinevezési arány ugyanis meghaladja bár a fent jelzett 17,8%-os arányt, azaz tud rajta „javítani”, ha megmarad ez a tendencia, de csak minimálisan: az is évekbe telhet, amíg eléri a 20%-ot, azaz az egyötödöt. És ez még mindig nagyon kevés.

Hogy mihez képest kevés? A Debreceni Egyetemen – és feltételezem: a teljes magyar felsőoktatásban – dolgozó oktató-kutatónők arányához képest. 2015-ös adatok hiányában a Debreceni Egyetem oktatóinak a 2014. január 1-én életbe lépett és jelenleg is érvényes Esélyegyenlőségi Tervben¹⁶ nyilvánosságra hozott, 2013-as létszámáraival fogok dolgozni (és nem feltételezek lényegi strukturális változásokat az elmúlt két évben):

¹⁵ Ez a szám magában foglal egy olyan professzori pályázatot is, amelyet a MAB már előző évben támogatott, akkor azonban még nem a DE-re, hanem egy másik egyetemre. 2014-ben ugyanazon kollégának a DE-re beadott professzori pályázatát már nem kellett a MAB-bal jóváhagyatni, tehát DE-s pályázatként a MAB-névsor nem tartalmazza egyik évben sem.

¹⁶ A DE honlapjának Szabályzatai között található, innen tölthető le: <http://www.unideb.hu/portal/hu/node/47>; maga az esélyegyenlőségi terv pedig ez: http://www.unideb.hu/portal/sites/default/files/Eselyegyenlosegi_terv_20140101.pdf

	Össz- lét- szám	Nők szá- ma	Nők aránya %	Férfiak száma	Férfiak aránya %
egyetemi és főiskolai tanár ¹⁷	203	32	15,8	171	84,2
egyetemi és főiskolai docens	397	123	31,0	274	69,0
egyetemi és főiskolai adjunktus	417	185	44,4	232	55,6
egyetemi és főiskolai tanársegéd	361	189	52,4	172	47,7
egyetemi és főiskolai oktató	1378	529	38,4	849	61,6

A táblázatból az látszik, hogy az egyetemi hierarchia két alsóbb szintjét összevonva, a tanársegédek és az adjunktusok között összesen csak körülbelül 10%-nyi a nők és a férfiak közötti különbség (374 nő és 404 férfi tanársegéd és adjunktus van), mi több, a női tanársegédek száma magasabb a férfiakénál, tehát a pálya elején szám szerint még előnyben is vannak a nők. Ez az előny azonban hamar megszűnik, mégpedig a következő, adjunktusi szinten, ahol megfordul a nők és a férfiak aránya: a nők tanársegédi szinten meglévő 5%-os előnye 11%-os hátránnyá válik. Az ezen az arányilag „junior” szinten való váltásból még markánsabb eltolódás lesz a szenior, avagy vezető oktatói szinten, ahol egyértelművé válik a férfidominancia, hiszen a docensi szinten a nők aránya már nem éri el az egyharmadot, miközben – ebből következően – a férfiaké meghaladja a kétharmadot. A professzorok esetében pedig még tovább feleződik a nők aránya: kevesebb mint egyhatodra csökken a férfiak több mint öthatodnyi professzori arányával szemben. Ez azt is jelenti, hogy míg összátlagban ezen 2013-as statisztika szerint az oktatók összességének 14,7%-a professzor, nemekre lebontva kissé érdekesebb a kép: míg a férfi oktatók 20,1%-a rendelkezik professzori kinevezéssel, addig a nők esetében ez az arány sokkal kisebb: a női oktatóknak csak 6,1%-a jut el az egyetemi tudományos-oktatói hierarchia legmagasabb pozíciójáig.

¹⁷ Esélyegyenlőségi Terv p. 9. Bár ezek az adatok nem tesznek különbséget az egyetemi és főiskolai beosztások között, az egyetemi tanárok kinevezési statisztikáinak alapján úgy vélem, a számok mind főiskolai, mind egyetemi szinten jelzik az arányokat. Ezt támasztja alá az összesen 1%-nyi eltérés a csakis egyetemi tanárookra (professzorokra) vonatkozó 2014-es adat: 13,7% (Bazsa 2014: 256) és az Esélyegyenlőségi Terv egyetemi és főiskolai tanárokat együttesen számba vevő 2013-as adata között.

A fenti adatokat is tartalmazó anyagot ugyanakkor a Debreceni Egyetem 2016. december 31-ig érvényes Esélyegyenlőségi Terve ekképp foglalja össze és értelmezi (és egyben implikált módon meg is határozza saját „cselekvési tervét” ezen a területen): „Összességében megállapítható, hogy a helyzetfelmérés nem mutatott ki különösen nagy egyenlőtlenségeket, de az esélyegyenlőség fogalmába beletartozik az is, hogy az eleve hátránnyal indulókat segítsük, hogy egyenlő félként lehessenek munkavállalóink” (7§. 4. 10. o. – kiemelés tőlem).

E szerint a megállapítás szerint a fenti statisztikák és arányok semmiféle egyenlőtlenséget nem mutatnak például a női és férfi oktatók beosztásbeli előmenetele szempontjából: a női professzorok 15,8%-os, illetve 17,8%-os aránya (évtől és attól függően beleszámoljuk-e a főiskolai tanárokat) teljesen helyénvaló.¹⁸ Bizonyos szempontból bizonyára az: akkor, ha elfogadjuk, hogy a tudomány – és főleg annak a hierarchikusan felső szintjei – alapdefiníció szerint még mindig a férfiak terepe. Ehhez a helyzethez többféleképp lehet viszonyulni: elfogadó belenyugvással (bár nem gondolom, hogy ez lenne a feladata az Esélyegyenlőségi Tervnek), de úgy is, hogy bár tényként kezeljük, de megpróbálunk egy kicsit mögé nézni: hol érhető tetten az, hogy a tudományos pálya kétségtelen értékorientáltságába beszűrődnek egyéb, a társadalmi nemekkel is összefüggő elemek, és ezeknek a beszűrődéseknek mi közük van kulturális tudattalunkhoz? Azt gondolnánk, hogy a bölcsészettudomány az, ahol a leginkább előnyben vannak a női hallgatók, illetve a női oktatók, hiszen a bölcsészkar az elsők között nyílt meg a nők számára, az irodalom, a művészet értelmezése egyébként is

¹⁸ Mellékszálnak tűnik, de valójában nem az, hogy az Esélyegyenlőségi Terv ugyan előírja az Esélyegyenlőségi Bizottság működését (8§ 1.a; 10§), azonban a Bizottság – ha létezik egyáltalán – láthatatlannak tűnik, és működése sem transzparens: az Egyetem honlapján közvetlenül nem érhető el semmiféle menüpontból; a keresőben rákeresve megjelenik (<http://www.unideb.hu/portal/hu/node/354>), azonban egy olyan „elérhetőségi útvonalon” (címlap/egyetem/testuletek/eselyegyenlőségi_bizottsag), ahová egyébként menüpontként nincs belinkelve (a testületek között ugyanis nem szerepel). A Bizottság összetételére vonatkozó, az adott oldalon található, részben már elavult adatok pedig arra engednek következtetni, hogy a Bizottság nem aktív. Az Egyetem honlapjának menüpontjaiban csak egyetlen esélyegyenlőséggel foglalkozó szervezet jelenik meg: a *hallgatókat* megcélzó főmenüből nyílik az Esélyegyenlőségi és Mentálhigiénés Központ, amely a neve alapján elláthatná a DE dolgozóinak is az esélyegyenlőségi ügyeit, ők azonban így fogalmazzák meg céljukat: „A központ küldetése a hallgatók életvezetési nehézségeiben való komplex támogatása és a jövő értelmiségének mentálhigiénés szemléletének formálása” [sic]; csak néhány sorral lejjebb teszik hozzá: „Szolgáltatásaink a Debreceni Egyetem hallgatói és dolgozói számára ingyenesek és anonimítás is biztosított.” A honlap tartalma azonban azt a benyomást erősíti, hogy tevékenységük fókuszában valóban a hallgatók állnak. Azaz a DE dolgozói nemigen tudnak kihez fordulni az Esélyegyenlőségi Tervben megfogalmazott ügyekben (8§, 10§, 11§), legyenek azok bármilyen jellegűek.

olyan finom, nőies dolognak tűnik, – valamint a bölcsészet-tudományi karokon a legnagyobb a női hallgatók aránya, amiből pedig „természetesen” következhet az is, hogy a bölcsészhallgató nők előtt sokkal nagyobb arányban állnak nyitva az oktatói-kutatói pályák is. A karonkénti lebontásokról szóló anyagok azonban nem ezt mutatják: a BTK-ra később nevezték ki az első professzornőt (Vértes Edit nyelvészt 1984-ben), mint akár a TTK-ra (1974), akár az OK-ra (1962). A professzori kinevezés ez esetben is a jéghegy csúcsaként azt jelzi, hogy bár a bölcsészettudományok sok szempontból femininként tételeződnek (például a természettudományokkal szemben), saját kereteiken belül ugyanazok a játékszabályok érvényesülnek, mint bárhol másutt. Egy volt bölcsészhallgatókkal folytatott mélyinterjúkon alapuló kutatás azt a számunkra is meglepő eredményt hozta, hogy még a bölcsészkar sem olyan otthonos hely a női hallgatók és kutatók számára.

Egy akkor PhD-hallgató interjúalany így fogalmazott azzal kapcsolatban, mit jelentett számára az, hogy első női kollégaként része lett egy tanszék addig kizárólag férfioktatói közösségének: „Alapvetően ez egy lovagias közeg. És érzem a gesztusokat is, hogy próbálják áthidalni a korból és nemből adódó különbségeket. [...] Furcsa gesztusok, és sokféleképpen lecsapódhatnak. Én leginkább kommunikációt elősegítő próbálkozásnak tekintem őket. Igyekeznek »női agygyal« gondolkodni, csak ez olykor furán veszi ki magát, mert az ember elkezd gyanakodni.” Ezt a helyzetleírást kutatócsoportunk úgy interpretálta, hogy „interjúalanyunk az udvariasságot, a lovagiasságot értelmezte a saját, szintén egyetemi kontextusában olyan kíméletességnek, amely éppen az ő női másságának, nem feltétlenül a »klubba« tartozásának a jele. [...] Márpedig maga az a tény, hogy mind interjúalanyunk, mind a környezete úgy érzi, külön kommunikációs stratégiára van szükség ahhoz, hogy ő is beleilljen abba a világba, azt jelzi: jelenléte nem természetes, nem magától értetődő, és megzavarja az addig adottnak vett (mert adottnak vehető) kommunikációs formákat, s ekként tünetszerűen jelzi az ő – a nő(k) – jelenlétének problematikusságát.”¹⁹

Ez pusztán kiragadott és egyedi példa is lehetne, de számtalan hasonlóról számoltak be interjúalanyaink, illetve egyéb tapasztalatok is arra utalnak, hogy a nők még mindig nem feltétlenül helyezkedhetnek el ezen a pályán otthonosan. Mert mit is gondoljanak akkor, amikor egy tanszéki értekezletre véletlenül betoppan egy kisgyermekével éppen gyeden lévő kolléganő, amire a tanszékvezető így reagál egy egyébként jelentős részben nőkből álló tanszéki körben: „hát, mégiscsak így a legszebbek a nők, gyerekekkel a karjukban”? Akkor ők most nem szépek? Vagy szépnek kell egyáltalán lenniük? És mi történik velük, ha nincs gyerek a karjukban? Lehet, hogy akkor már nem is nők? És ha nem nők, akkor

¹⁹ *Mit ér a (bölcsész)diplomás, ha nő?* Letölthető: http://ieas.unideb.hu/admin/file_5854.pdf p. 41.

mik? „Azt a nőt, akinek a magatartása nem harmonizál a hagyományos nemi szereppel, kulturálisan mint férfit értelmezik”²⁰ – mondja Pető Andrea történész konkrét szövegösszefüggésben a politikusokról, az állítás azonban általánosságban is igaz. Felteszem, akkor ott azon a tanszéki értekezleten ezek a kérdések ilyen részletesen nem fogalmazódtak meg, vagy még csak nem is tudatosultak – mint ahogy egyéb hasonló helyzetben sem –, csak egyszerűen valami rossz, szorongást keltő érzést keltenek ezek a – szándékuk szerint többnyire a legkevésbé sem rosszindulatú – megjegyzések, amelyek azonban rávilágítanak arra az ambivalens helyzetre, amelyben a női oktatók találhatják magukat a tudomány mint mező játékszabályai és szerkezete miatt. Utóbbi következtében viszont nehezen lépnek be a „pályára” (akár belső blokkok, akár külső, sokszor öntudatlanul állított akadályok, akár mindkettő miatt), ami persze visszahat arra, hogy a felnövő hallgatói generációk milyen lehetséges pályamodelleket látnak maguk előtt, ami kihat saját választásaikra. Ezzel pedig a kör majdhogynem bezárul.

A helyzet azonban nem ennyire reménytelen, hisz ugyanakkor azt is látjuk, hogy ha lassan is, de változik ez a „pálya”, változik rajta a „játékosok” összetétele, részben változnak a szabályok is. Ezekkel – a magyar nyelvben a tudományos karriert is leíró – fogalmakkal viszont már Pierre Bourdieu-t idéztem, aki kultúrszociológiájában²¹ az egyének és intézmények viszonyát a *mezőn* mint játéktéren folyó versengésként írja le, melynek célja az uralomra, *hatalomra* törés, illetve az, hogy a hatalom birtokában lévők a játszma többi, de persze általuk az *elismerés* gesztusával kiválasztott résztvevőjére is bizonyos hatalmat – *legitimációt* – ruházzanak. Ezt a hatalmi pozíciót többek között – és ez a legjellemzőbb az intellektuális mezőre – a *szimbolikus tőke* felhalmozásával lehet elérni. Toril Moi összefoglalójában hangsúlyozza, hogy Bourdieu-nél „az intellektuális mező viszonylagos autonómiával rendelkezik a társadalmi mező egészéhez képest, és a legitimációnak csakis rá jellemző típusát hozza létre” (Moi 2006: 138). Az intellektuális legitimációhoz mint *szimbolikus érték*hez (melyet maga a mező generál) hozzátartozik az *elismerés*, más szóval felszentelés, amely azonban nem csak a kiválasztott, rituális pillanatokban történik meg az adott mezőn, hanem bármely pillanatban.

²⁰ Pető Andrea: Kulturálisan mint férfit értelmezik. *Magyar Narancs* 2006.28 (július 13.) http://magyarnarancs.hu/belpol/kulturalisan_mint_ferfit_ertelmezik_-_peto_andrea_tortenesz-65755

²¹ A bourdieu-i fogalmakat Toril Moi alapján foglalom össze. Moi ismertetése különösen nagy hangsúlyt fektet az intellektuális mezőre vonatkozó specifikus fogalmakra. Ld. Toril Moi: Bourdieu elsajátítása: A feminista elmélet és Bourdieu kultúrszociológiája. Ford. Séllei Nóra. In: Séllei Nóra (szerk., bev., ford.), *A feminizmus találkozásai a (poszt)modernnel*. Artemisz Könyvek. Debrecen, Csokonai 2006. 131–170.

A legitimáció eléréséhez viszont stratégiára, *habitusra* van szükség, amely „az adott mezőn játszott játzsmához igazított vagy hangolt diszpozíciók rendszere. [...] Ahhoz, hogy egy mező működhessen, kell lennie valami tétnek, valamint embereknek, akik készen állnak arra, hogy játsszák a játzsmát, s ugyanakkor rendelkezniük kell azzal a *habitu*ssal, amely képessé teszi őket arra, hogy ismerjék és felismerjék a játzsmá immanens szabályait, a tétéket, stb.” (Bourdieu-t idézi: Moi 2006: 138). A *habitus* ebből kifolyólag „*rejtett tantervnek*” is tekinthető, azaz kimondatlan és sokszor kimondhatatlan szabályok összessége, és ilyen értelemben a *kulturális tudattalan* része, amelyet a mezőn játszóok észrevétlenül is internalizálnak, de amelynek egyúttal *korlátozó, cenzúrázó* szerepe is van. Ezt a szerepet a *szimbolikus erőszak* egyik megjelenési formájának tekinthetjük – viszi tovább Bourdieu gondolatmenetét Moi –, mely azonban sosem mondja ki *önmaga előfeltevéseit*, s ekként *eufémisztikus*. Viszont ez a beszédmód alkalmas arra, hogy a szimbolikus tőkével még nem rendelkezőket visszahelyezzék az őket megillető pozícióba: a tőkével nem rendelkezők közé, akiknek *nem lehet hitelt adni, vagyis meghitelezni nekik a szólás jogát*. Bourdieu ugyanakkor azt is hozzáteszi, hogy mindenki, aki a mezőn játszik, már rendelkezik a szükséges *habitu*ssal, azaz a játékszabályok szerint játszik, ami viszont azt is jelenti, hogy valamiféle legitimációval már rendelkezik, ha szimbolikus hatalommal nem is.

Minden bizonnyal nem nehéz felismerni azt, hogy a fenti leírás mind fogalmait, mind dinamikáját tekintve mennyire pontos és releváns leírása annak a játzsmának, amelyet mindannyian játszunk, akik oktatói-tudományos pályán dolgozunk. A kérdés most már csak az, hogy az ezen a pályán játszott, sokszor kétségtelenül hatalmi játzsmákban, de akár csak apró mozdulatokban is, mennyire vagyunk képesek felismerni a tudomány mezőjébe beleíródott rejtett *maszkulin tantervet*, amely sokkal kevésbé teszi otthonossá ezt a terepet a nők számára. Az is kérdés, hogy mennyire vagyunk hajlandóak – mindannyian, nők és férfiak, együtt a hierarchia magasabb vagy alacsonyabb szintjein – levonni reflektált következtetéseinket annak érdekében, hogy az elhivatott és tehetséges nőktől még tudattalanul se vitassuk el a tudományos pályán a legitimációt, mi több, hogy olyan környezetet teremtsünk, amelyben minél több nő legyen képes annyira szimbolikus tőkét gyűjteni, hogy az egyetemi hierarchia különféle lépcsőfokain ők is saját létszámuk arányában lehessenek jelen – legalább az elkövetkező generációkban.